

TRADUCERI

ERNST CASSIRER

FORMĂ ȘI TEHNICĂ

I. Dacă se caută o măsură pentru *semnificația* fiecăruia dintre domeniile particulare ale culturii umane, luându-se drept criteriu *eficiența* reală a acestora, dacă se determină valoarea acestor domenii după gradul *prestației* lor nemijlocite, atunci nu mai încapă îndoială că, în virtutea *acestui* criteriu, tehnica deține primul loc în construcția culturii noastre contemporane. Are puțină importanță dacă acest „primat al tehnicii” este blamat sau lăudat, preamărit sau condamnat: faptul realității sale ca atare pare să se afle în afară de orice îndoială. Întreaga energie a forțelor creatoare ale culturii noastre actuale se concentrează tot mai mult în acest unic punct. Chiar forțele opuse cel mai puternic tehnicii – înseși acele potențe spirituale care, după conținutul și sensul lor, se situează cel mai departe – par să-și poată realiza prestația numai prin aceea că se aliază cu ea și în această alianță i se supun aproape pe nesimțite. Această aservire valorează astăzi mai mult decât scopul propriu către care se îndreaptă cultura modernă ca spre destinul său irezistibil. Totuși, chiar dacă se crede că nu ar putea limita și nici opri acest mers al lucrurilor, ea rămâne obiectul unei ultime interogații. Aparține esenței și determinărilor de bază ale spiritului faptul că el nu tolerează pe durată lungă nicio determinare strict-*exterioară*. Chiar acolo unde se vede abandonat unei puteri străine și mersul său este determinat prin aceasta, el nu trebuie nicicum să încerce să pătrundă prin el însuși în nucleul și sensul acestei determinări. Și cu aceasta însuși destinul său își regăsește libertatea. Dacă nu poate stăpâni și nici învinge puterea căreia i se supune, atunci se cere să cunoască această putere și să o *consider* ca atare, așa cum ea este. Dar totdeauna se arată de îndată că dacă se face totul pentru a o satisface, atunci se constată că această cerință nu are o semnificație pur și simplu „ideală”, nici nu persistă în imperiul „simplelor gânduri”. Din claritatea și determinarea *vederii* țâșnește o forță nouă a *acțiunii*: o forță grație căreia spiritul se opune oricărei determinări exterioare, oricărei fatalități simplificatoare a lucrurilor și a acțiunii lor. Întrucât spiritul *reflectează* (*besinnt*) asupra acestor forțe, care par a-l determina din exterior, această reflexie implică deja o reorientare proprie retrospectivă și introspectivă. În loc de a se extinde în afară în lumea lucrurilor, el reîntră, dimpotrivă, în el însuși; în loc de a se dispersa în largul acțiunilor, el se închide în sine și ajunge în această concentrare la o nouă forță și o nouă profunzime.

Firește, de împlinirea acestei exigențe ideale, noi astăzi, chiar pe terenul tehnicii, suntem încă foarte departe. Se regăsește aici mereu prăpastia care separă una de alta gândirea și fapta, cunoașterea și acțiunea. Dacă Hegel avea dreptate să spună că filosofia unei epoci nu este altceva decât această epocă însăși „prinsă în gânduri”, că filosofia, ca gând al lumii apare abia după ce realitatea și-a săvârșit procesul său de formare și „este gata încheiată”^a, atunci ar trebui să se aștepte ca dezvoltării incomparabile, pe care tehnica a cunoscut-o în cursul celui din urmă secol, să-i corespundă și o orientare proprie a *modului de a gândi* (*Denkart*). Dar această așteptare, luând în considerare starea prezentă a filosofiei, nu va fi decât în parte satisfăcută. Desigur, nu poate exista nicio îndoială că, oarecum de la mijlocul secolului al XIX-lea, problemele care-și au originea în lumea tehnicii, pătrund tot mai mult și în cercetările „filosofice” abstracte și le indică un nou scop și o nouă direcție. Teoria științei, nu mai puțin decât teoria valorii, nu a scăpat de această influență; teoria cunoașterii, ca și filosofia culturii și metafizica, își arată disponibilitatea și puterea crescândă. Cel mai clar se afirmă această manieră în anumite orientări ale teoriei moderne a cunoașterii, care caută să inverseze raportul tradițional dintre „teorie” și „practică”, și să definească adevărul ca teoretic, ca pe un caz particular al „utilității”. Dar și dincolo de acest curent de gândire „pragmatist”, nu se poate ignora influența crescândă a conceptelor și problematicii tehnicii asupra *întregului* filosofiei. Nici moderna *filosofie a vieții* nu i se supune, mai ales acolo unde ea înțelege să se apere cu toată vehemența; ea nu scapă însă complet din aceste cătușe de care obișnuiește uneori să-și bată joc. Dar toate aceste contacte inevitabile, care au loc între *domeniul* tehnicii și cel al filosofiei, nu probează în niciun fel că între cele două începe să se contureze sau să se stabilească o comuniune interioară. O astfel de comunitate nu poate să rezulte niciodată dintr-o simplă însumare de „influențe” exterioare – oricât de diverse și de puternice s-ar putea imagina aceste influențe. *Legătura* în care sunt cuprinse laolaltă filosofia și tehnica în sistemele pozitivismului și în cele ale empirismului – să ne gândim cumva la principiul economiei al lui Mach, luat ca fundament al teoriei cunoașterii – nu trebuie să sugereze aparența unei *uniuni* veritabile între ele. Aceasta nu ar fi atinsă decât dacă filosofia ar ajunge să satisfacă și în *acest* punct funcția generală pe care ea o îndeplinește din ce în ce mai mult în celelalte domenii ale culturii, cu o conștiință tot mai clară. De la epoca Renașterii, filosofia a făcut să compare în fața ei toate puterile spiritului modern și să se interogheze asupra sensului și legitimității lor, asupra originii și valabilității lor. Această raportare la fundamentul de valabilitate, la *quid juris*, cum o numește Kant, privește toate principiile formale ale spiritului, și numai prin ea va fi relevat fundamentul modului lor specific, vor fi descoperite și asigurate sensul și valoarea lor proprie. O astfel de asigurare, o astfel de conștiință (*Besinnung*) „critică” și legitimare i-a reușit filosofiei pentru matematică,

^a În: *Anmerkungen der Herausgebers* (Notele editorului) se face trimitere (p. 90) la: Hegel, *Vorrede zu Grundlinien der Philosophie des Rechts* (1821), Abschn. 15 und 18 (im Hegelschen Text heißt es «in Gedanken erfaßt»).

pentru cunoașterea teoretică a naturii, pentru lumea „istoriei” și a științelor spiritului. Cu toate că și aici se ivesc neîncetat noi probleme, cu toate că travaliul „Criticii” nu-și atinge aici scopul, totuși *direcția* acestui travaliu este pentru noi solid stabilită de la Kant încoace și de la fundamentarea de către el a „filosofiei transcendente”. Dar tehnica nu s-a înscris încă cu adevărat în cercul autoreflexiei filosofice. Ea pare să păstreze încă un caracter curios periferic. Nici cu lărgirea domeniilor ei veritabila cunoaștere de sine, examinarea „esenței” ei spirituale, nu a ținut pasul cu creșterea întreprinderilor ei. Tocmai în această lipsă de raportare, într-o neînțelegere, în această neputință a gândirii „abstracte” de a pătrunde mai profund în miezul lumii tehnice, rezidă motivul de bază al tensiunii interne și al opoziției, care există în tendințele creatoare al epocii noastre. O soluție a acestei tensiuni nu-i nici de dorit, nici de cercetat vreodată pe calea unei armonizări a extremelor sau a unui simplu compromis. Calea către o unitate posibilă trebuie mai degrabă să treacă prin constatarea și recunoașterea netă și fără rezerve a ceea ce constituie particularitatea, care este mai mult decât simplă diferență, este o veritabilă *polaritate*. De aici rezultă determinarea propriu-zisă a sarcinii pe care o are de îndeplinit filosofia în raport cu tehnica în momentul actual al dezvoltării. Această sarcină nu poate să se limiteze la a-i fixa acesteia un „loc” determinat în ansamblul culturii, și cu aceasta în ansamblul filosofiei sistematice, care vrea să fie expresia în gândire a acesteia –, ci să o situeze *alături* de alte domenii și forme precum „economia” și „statul”, „moravurile” (Sittlichkeit) și „dreptul”, „arta” și „religia”. Căci în sfera spiritului nu există domenii separate, coexistând într-o simplă vecinătate sau o simplă contiguitate. Comunitatea nu are aici niciodată un caracter spațial-static, ci este un mod dinamic de a fi: un element nu este „cu” un altul decât pentru că ambii se afirmă *unul împreună cu altul* și se definesc mutual în această interacțiune. Astfel fiecare element nou nu numai că lărgeste întinderea orizontului spiritual, în care are loc această dispută, ci transformă însuși *modul* de viziune (*Art des Sehens*). Procesul de configurare nu se lărgeste numai în exterior, ci cunoaște în el însuși o intensificare și o creștere de nivel, și cu aceasta provoacă în același timp o transformare calitativă și o metamorfoză caracteristică. Așadar, nu-i de-ajuns faptul că filosofia modernă caută tot mai mult, într-o manieră sau alta, să creeze tehnicii un „spațiu” în ansamblul structurii sale teoretice. Spațiul astfel creat, în ciuda caracterului său de veritabil spațiu-sistem, rămâne totdeauna numai un spațiu-agregat. Dacă filosofia vrea să rămână fidelă misiunii ei, vrea să-și afirme prerogativa de a fi, ca să spunem așa *conștiința* logică a culturii, atunci ea – așa cum se întreabă despre „condiția de posibilitate” a cunoașterii teoretice, a limbii, a artei – tot la fel trebuie să se interogheze asupra „condițiilor de posibilitate” ale acțiunii și configurării tehnice. Abia aici ea, după ce a clarificat chestiunea ființei și a fundamentului, va putea să pună și chestiunea ființei și a legitimității, adică a sensului. Dar această clarificare nu poate reuși atâta timp cât reflecția persistă în cercul *operelor* tehnice, în sfera a ceea ce este efectuat și creat. Lumea tehnicii rămâne mută atâta timp cât ea este examinată și chestionată numai sub acest punct

de vedere – ea începe să se deschidă și să-și dezvăluie secretul numai atunci când are loc și aici reîntoarcerea de la *forma formata* la *forma formans*, de la devenit la principiul devenirii.

Necesitatea unui astfel de demers este resimțită astăzi, mult mai puternic decât în filosofia sistematică, de oamenii care au pornit chiar de la tehnică, unde își exercitau din plin travaliul lor creativ. Puterea modului de a gândi „materialist” și de a pune problema în mod materialist este deja de lungă vreme izgonită și din tehnică. Acolo unde se manifestă interesul pentru fundamentul și legitimitatea ei, acolo se pune, tot mai clar și totdeauna mai conștient, această chestiune, orientându-se spre „Idea” pe care tehnica o încorporează – spre determinarea esenței spirituale care se împlinește în ea. „Țara de origine a tehnicii” – așa se exprimă acesta într-una dintre operele cele mai recente consacrate filosofiei tehnicii – constă în „Idee”¹. Și un alt autor formulează tema astfel: „Noi vom considera tehnica drept o componentă organică a unui fenomen mult mai vast, anume dezvoltarea culturală în genere. Vom căuta să o înțelegem ca expresia încarnată, ca împlinirea istorică a unei idei fundamentale, care se impune în mod necesar în sistemul ideilor culturale și domină din interior totalitatea materiei vizibile și palpabile a creației tehnice, așa cum pot să apară subiecților activi exteriorizările succesive ale acestei idei în lupta tuturor motivelor și a tendințelor. Este vorba de a recunoaște *comunitatea ideală suprapersonală* care domină asupra sferei de interese mai mare a subiecților care mijlocesc în istorie; și acțiunile lor nu le determină nici măcar ca o lege oarbă: ei se văd adoptați în mod liber de aceasta, ca... să intre în realitatea istorică”².

Ca totdeauna, răspunsul poate acum să sune: *chestiunea* însăși este astfel situată în acel domeniu și ridicată la același nivel ca și acela căruia îi aparțin toate deciziile fundamentale conștient spirituale. Și, totodată, pusă astfel, problema este readusă la originea sa istorică primară și legată de aceasta într-o manieră remarcabilă și surprinzătoare. Tot așa ca aici, un gânditor modern, aflat în existența concretă și în viața tehnicii, sesizează că problema fundamentală i se pune exact în aceeași manieră ca și veritabilului descoperitor al „Ideii” și al „lumii Ideilor”, acum peste 2000 de ani. Atunci când Platon dezvoltă raportul dintre „Idee” și „fenomen”, și când căuta să îl fundamenteze sistematic: el nu a recurs pentru această fundare în primul rând la formele naturii, ci s-a reîntors la operele și la figurile numitei τέχνη. Arta „făuritorului de operă”, a „Demiurg-ului”, îi oferă unul dintre marile motive exemplare, care îi vor servi la descrierea sensului și semnificației Ideii. Căci această artă nu este, după Platon, o simplă copie a unui dat existent, ci este posibilă numai pe baza unui *prototip* (Vorbild) și *archetip* (Urbild) spre care în creația sa artistul își îndreaptă privirea. Artistul care a descoperit mai întâi războiul de țesut, nu l-a *considerat* ca pe un dat preexistent în lumea sensibilă, ci l-a *introduș*

¹ F. Dessauer, *Philosophie der Technik. Das Problem der Realisierung*, Bonn, 1927, p. 146.

² E. Zschimener, *Philosophie der Technik. Von Sinn der Technik und Kritik des Unsinn über die Technik*, Jena, 1914, p. 28.

în această lume îndreptându-și privirea asupra formei și determinării, asupra *eidos*-ului și *telos*-ului acestui ustensil. La fel privește încă și azi constructorul suveicii de țesut, dacă aceasta se distruge în timpul travaliului și el trebuie atunci să construiască una nouă; dar nu din unealta stricată, luându-o ca model și mostră, ci pornind de la ceea ce îi orientează munca, de la ceea ce este din nou privire spre acea formă *originară*, așa cum ea se prezenta în spiritul primului descoperitor. Această formă generală și nu ceva existent în lumea sensibilă este astfel înainte de toate ceea ce fundamentează și constituie „ființa” proprie și veritabilă a suveicii³. Să fie chiar o întâmplare, faptul că acest motiv fundamental al platonismului se vede din ce în ce mai puternic recunoscut și în reflecțiile moderne asupra sensului și esenței tehnicii? „Dintr-o sferă superioară de energie și realitate – se precizează, de exemplu, la Dessauer –, trecând prin spiritul și mâinile tehnicianului și ale lucrătorului, coboară în existența terestră un enorm curent de experiență și de putere. Un curent spiritual se revarsă în lumea materială haotică, de care au parte toate, și toate, de la creatori până la cel din urmă dintre lucrători în calitatea sa de executant, și «sunt beneficiarii». «Tehnica este totul», spune în același spirit Max Eyth – tot ceea ce dă o formă corporală voinței umane. Și cum voința umană aproape coincide cu spiritul uman, iar acesta include o infinitate de expresii de viață și posibilități vitale, atunci și tehnica, în ciuda legăturii ei cu lumea materială, moștenește o parte din infinitatea vieții pure a spiritului”⁴.

Asemenea declarații pun în mod clar în evidență faptul că reflecția modernă asupra fundamentului și esenței tehnicii nu se consideră satisfăcută să considere tehnica doar ca pe o „știință a naturii aplicată” și, ca urmare, să o încastreze și să o închidă de o manieră sau alta în conceptele și categoriile gândirii naturalist-științifice. Ceea ce se caută, este relația ei cu întregul vieții spiritului, cu totalitatea și universalitatea sa. Această relație se poate afla și stabili numai prin faptul că, în locul *conceptului de ființă* al științei naturii, se plasează în centrul reflecției *conceptul de formă* și se interoghează asupra fundamentului *său* și originii *sale*, asupra conținutului și sensului *său*. Căci acesta este cel în care ni se relevă cu adevărat dimensiunea spiritualului și în care ni se definește anvergura și orizontul său⁵. Dacă, în loc de a pleca de la existența operelor tehnice, mai degrabă decât de la forma de acțiune tehnic, mă reîntorc de la simplul produs la modul, la tipul de producere și la legitatea care se relevă în aceasta, atunci tehnica pierde prin aceasta acel caracter de îngustare, de limitare, de fragmentare, care pare a-i fi inerent. Ea își află locul, chiar dacă nu în mod direct, în *rezultatul* său și împreună cu el, deci

³ Platon, *Kratylos* 389A (pentru mai multe detalii, a se vedea descrierea de către mine a filosofiei grecești în: Dessours, *Lehrbuch der Philosophie*, I, p. 92.

⁴ F. Dessauer, p. 150; M. Eyth, *Lebendige Kräfte. Sieben Vorträge aus dem Geiste der Technik*, Berlin, 1924, p. 1.

⁵ În cadrul acestei lucrări pot să trimit la aceasta numai ca teză: pentru dezvoltarea și pentru fundamentarea sistematică a acestei teze, trimit la scrierea mea *Philosophie der symbolischen Formen* (3 vol.), Berlin, 1923–29.

împreună cu sarcina și *problematica* sa, într-un cerc de probleme cu adevărat cuprinzător, în cadrul căruia poate să-și determine sensul ei specific și tendința ei spirituală proprie.

Este adevărat că, înainte de a pătrunde în acest cerc și a-i înțelege bine ceea ce-i constituie sensul, este nevoie, firește, de încă o reflecție (*Besinnung*) fundamentală, pur *metodologică*. Particularitatea chestiunii *sensului*, care ne întâmpină aici, riscă totdeauna să fie ocultată, limitele ei riscă neîncetat să fie estompate, întrucât se asociază aici nu numai alte motive, ci se strecoară, pe neobservate, veritabile interpolări. O astfel de substituie este aceea care poate, se crede, să aducă la același nivel problema *sensului* și *problema valorii*, și de aici să parvină la soluția veritabilă a celei dintâi. În această punere la același nivel a „sensului” și a „valorii” a avut loc deja o deplasare a problemei. Această eroare *logică* trece de obicei neobservată, căci ea nu e nicum limitată numai la problema în discuție aici, ci se extinde de fapt la întreaga sferă a „filosofiei culturii” și la ansamblul temelor sale. Cu toate că și până acum, în istoria gândirii chestiunea „transcendentală” a „posibilității” culturii, a condițiilor și principiilor ei a fost adesea pusă, ea nu a fost decât rar reținută și aprofundată cu deplină claritate conform „în-sine”-lui pur al culturii. Ea nu a încetat de a aluneca mereu în două direcții diferite: chestiunii despre *conținutul* culturii i se substituia aceea a *performanței* ei. Măsura acestei prestații (*Leistung*) putea să ia dimensiuni spirituale cu totul diferite; putea să se arate la fel de înaltă cât și de joasă – aceasta nu mai schimba nimic în faptul că problema era deja rău *pusă*. Această situație era clar perceptibilă la primul „critic” al culturii moderne, la *Rousseau*. Atunci când acesta punea întregul culturii intelectuale și spirituale a timpului său în fața chestiunii veritabile a conștiinței și destinului, tratarea acestei probleme i-a fost prilejuită din exterior, în 1750, în condițiile obținerii premiului Academiei din Dijon. Chestiunea era de a ști: „Dacă și în ce măsură reinstaurarea științelor și artelor a contribuit la purificarea moravurilor”. Și la aceasta adăuga, în acord cu orientarea de bază a eticii secolului Luminilor, pe cea a câștigului de plăcere, a gradului de „fericire”, pe care umanitatea l-a putut dobândi prin trecerea ei de la stadiul de „natură” la cel de cultură. „Fericirea” și „perfectiunea” sunt prin urmare cele două dimensiuni în interiorul cărora el caută răspunsul la problemă și ele îi oferă măsura căreia el trebuie să se supună^b. Abia filosofia idealismului german a adus aici o răsturnare decisivă: căci ea a pus „chestiunea esenței” la veritabila sa rigoare și puritate, și a eliberat-o din starea ei de anexă a fericirii și a „perfectiunii” morale. Astfel în *Critica puterii de judecare*, domeniul *frumosului* va fi fundamentat filosofic numai în măsura în care autonomia, autolegalitatea și autosemnificabilitatea frumosului

^b In: *Anmerkungen...* (p. 90): Cassirer s-a străduit intens în vederea unei interpretări a lui Rousseau. Vidi: Cassirer: *Das Problem J.J. Rousseau* (în: *Archiv f. Gesch. d. Philosophie*, Bd. XLI (1932), p. 177–213, 479–513, Neudruck, Darmstadt, 1970); *L'unité dans l'Oeuvre de J.J. Rousseau* (în: *Bulletin de la Société Française de Philosophie*, vol. XXXII, 1932, p. 45–85); *Rousseau–Kant–Goethe* (Princeton University Press 1945, 1947).

vor fi descoperite și asigurate față de sentimentul de plăcere și neplăcere și față de normele și regulile imperativului etic. Pornind de aici, dacă se considera domeniul tehnicii, și lupta tot mai ardentă pentru acest domeniu, ca să i se înțeleagă sensul și conținutul specific, atunci se descoperă că această luptă se desfășoară cel mai adesea într-un stadiu preliminar, demult depășit în *alte* domenii ale culturii spirituale. Se poate binecuvânta sau blestema tehnica – se poate venera în ea unul dintre bunurile cele mai de preț ale timpului nostru sau a o deplânge ca fiind pericolul și deteriorarea acestuia; rămâne însă faptul că în toate aceste judecăți, i se aplică o măsură care nu-și are rădăcina în ea; i se atribuie totdeauna, conștient sau nu, scopuri care sunt străine voinței ei pure, puterii ei de configurare. Și totuși, judecarea adevărată asupra tehnicii nu poate să vină decât de la ea-însăși, numai din privirea penetrantă îndreptată asupra legii imanente și inerente ei. *Filosofia* tehnicii este cel mai puțin legată de această exigență. În ce privește conținuturile culturii spirituale, filosofia se situează nu numai printr-un demers de examinare și probare, ci și printr-unul de orientare. Ea vrea nu numai să cunoască, ci poate și trebuie să recunoască și să respingă, să judece, să aprecieze și să valoreze, să hotărască și să orienteze. Totuși, conștiința ei responsabilă o împiedică să pronunțe un verdict înainte de a fi penetrat esența a ceea ce ea critică și de a fi înțeles aceasta pornind de la propriul ei principiu. Această libertate a privirii filosofice nu este de aflat niciodată în apologiile moderne ale tehnicii și, cu atât mai puțin, în atacurile și plângerile îndreptate împotriva ei. A existat mereu tentația de a se folosi, atât de către apărători, cât și de către detractori, maxima cu care Spinoza⁶ a marcat filosofia politică; *non ridere, non lugere, neque detestari, sed intelligere*^c. Determinărilor „ființei” și „ființei-astfel” (Sosein), intuiției a ceea ce este tehnica trebuie să le premeargă judecata asupra valorii lor. Firește, și aici pare a se prezenta o nouă dilemă: căci „ființa” tehnicii nu se lasă ea însăși înțeleasă și prezentată decât în activitate. Ea nu iese la iveală numai în funcția ei; ea nu rezidă în maniera în care se manifestă în exterior, nici în ceea ce manifestă aici, ci în modul și direcția *exteriorizării* însăși: în aspirația de a lua formă și în procesul de configurare, pe care ni-l relevă această exteriorizare. Astfel, aici ființa nu poate să fie vizibilă decât în devenire, iar opera în energie. Dar tocmai această dificultate este aceea care arată examinării ulterioare calea și o pregătește ca atare. Căci tocmai în ea devine clară înrudirea și legătura internă, care există, dintr-un punct de vedere pur formal și principial, între tehnică și celelalte puteri fundamentale ale spiritului, oricât de îndepărtate s-ar putea afla ele după conținutul lor. În fond, pentru toate aceste puteri, este valabil ceea ce a spus Humboldt despre *limbă* și a stabilit pentru ea: că veritabila determinare conceptuală, singura „definiție” veritabilă ce i se poate da,

⁶ A se vedea, de exemplu, judecățile disparate asupra sensului și valorii tehnicii, pe care Zschimmer le-a adunat în a sa *Philosophie der Technik*, p. 45 urm., p. 136 urm.

^c În: *Anmerkungen...* (p. 90): Spinoza: *Tractatus politicus* (1677), Kap. I, IV; Vidi: Cassirer, *The Myth of the State* (1946, p. 117), unde se află aceeași formulă cu privire la problema interpretării lui Machiavelli, fără justificare.

nu poate să fie alta decât una genetică. Ea nu poate și nu trebuie să fie înțeleasă ca un „produs mort”, ci ca un mod și o direcție de bază a „producerii”^d. În această tendință de gândire putem să ne interogăm aici despre esența tehnicii. Goethe spunea că omul, acolo unde el apare ca important, apare în același timp ca legislator. Este în esență sarcina filosofiei de a examina în profunzime înzestrarea umană pentru legiferare (*Gestetzgebung*), de a măsura și a distinge ceea ce unește și ceea ce separă, universalitatea și particularitatea ei. Numai cu astfel de efort cuprinzător se poate ajunge la un punct de plecare sigur pentru a judeca asupra celor individuale; numai astfel se poate spera în determinarea unei norme care transcende toate aprecierile subiective de elogiu sau blam, de aprobare sau dezaprobare și, în loc de acestea, poartă în natura și necesitatea ei „forma” autentic-obiectivă a obiectului examinat (*va urma*).

Nota traducătorului: Traducere după E. Cassirer, *Form und Technik*, în: *Kunst und Technik* (hrsg. von Leo Kernstenberg, Berlin, Wegweiser Verlag, 1930, p. 15–61), în: E. Cassirer, *Symbol, Technik, Sprache. Aufsätze aus den Jahren 1927–1933* (hrsg. von E.W. Orth und J. Michael Krois), F. Meiner Verlag, Hamburg, 1985, p. 39–91.

Notele numerotate cu cifre arabe aparțin autorului. Notele cu litere sunt ale traducătorului.

Pentru cunoașterea concepției lui Cassirer, a se vedea: Alexandru Boboc, *Filosofie și cultură. Reevaluare și reconstrucție modernă în filosofie*, București, Editura Academiei Române, 2013, p. 125–161.

Traducere de Alexandru Boboc

^d În: *Anmerkungen* (p. 90): Despre „definiția genetică” – Vidi: W. von Humboldt, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts* (Akad. Aus. VII, 46; zu „Erzeugtes” und „Erzeugung” VII, 44).